

procedure for accelerated proceedings of criminal cases of minor severity crimes. This procedure consisted in the publication of the secret orders of the single judge.

Regarding the existence of simplified procedure of judicial proceedings, judicial compromise on the basis of agreements, reconciliation between the victim and the accused in our country, it can be argued that the earliest mention of your institutions can be found in the most ancient sources of the Kievan Rus. Thus, the first evidence of an attempt to depart from the rule of "vendetta" and compromise between the parties, the emergence of prima-ment to hurt the offender or his family members found in the "Russian Truth".

Keywords: *judicial compromise, reconciliation, restorative justice and the conciliation, mediation institute deals, simplified procedure of criminal cases in ancient Rome, the Middle Ages and in the bourgeois Europe, judicial compromise in times of Kievan Rus', a historical analysis of the institution of transactions in Ukraine.*

Надійшла до редакції 12.02.2014

Строгий В. І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України

Рижов І. М.

доктор юридичних наук, доцент

*(Національна академія
Служби безпеки України)*

УДК 343.341(048)

МОНІТОРИНГ ТЕРОРИЗМУ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджено питання сутності моніторингу тероризму як соціально-інформаційної технології та складової системи протидії тероризму. Окреслено адресат моніторингу тероризму, його цільові функції, функціональні складові та обґрунтовано роль та місце в системі національної безпеки як системоутворюючого елемента.

Ключові слова: *тероризм, профілактика тероризму, моніторинг тероризму.*

Постановка проблеми. В Україні створено державну систему боротьби з тероризмом, яка, на жаль, виявила нездатність з ліквідації терористичної загрози, що призвело до необхідності проведення широкомасштабної антитерористичної операції. Кількість жертв внаслідок останньої примушує ґрунтовно переглянути принципи та концептуальні засади боротьби з тероризмом в Україні. Законодавчу регламентацію боротьби з терористичною діяльністю, як складової процесу протидії тероризму в Україні, відпрацьовано та втілено в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» та розроблених на підставі його норм відомчих інструкцій [9; 14]. Головний акцент у боротьбі зроблено на терористичну діяльність як факт, що відбувся, і вимагає реалізації контртерористичних планів, які включають застосування сили, ігноруючи технології моніторингу і превентивної нейтралізації соціальних конфліктів, які виступають глибинними причинами тероризму. Для ліквіда-

ції даної невідповідності та в контексті вимог Глобальної контртерористичної стратегії, яка закликає держави – члени ООН виявляти причини виникнення і поширення тероризму з метою їх усунення, в державі потрібно проводити роботу з вдосконалення технологій протидії тероризму, насамперед у контексті його попередження та профілактики, реалізації заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму, та забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини.

Особливе місце в розбудові сталої системи протидії тероризму належить дослідженню його багаторівневої причинно-наслідкової детермінації в контексті реалій сьогодення, науковому прогнозуванню активності тероризму з урахуванням особливостей процесу соціально-економічних перетворень в окремих регіонах України та геополітичних особливостей, тому базовою складовою системи протидії тероризму, як складної динамічної соціальної системи, є моніторинг та прогнозування терористичної активності [16].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науково-теоретичній розробці проблеми боротьби із тероризмом присвячено певну кількість праць науковців різних спеціальностей. Достатньо глибоко соціально-політичні та кримінологічні аспекти проблеми тероризму розроблені в дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців: В. Антипенка, Ю. Антоняна, В. Вітюка, В. Глушкова, С. Голосова, Ю. Горбунова, Г. Деникера, Б. Дженкінса, В. Ємельянова, Б. Корзье, М. Креншоу, В. Крутова, Б. Леонова, В. Ліпкана, Р. Малей, В. Остроухова, Л. Шейлі. Вагомий вплив на формування поглядів автора на соціально-інформаційну природу контртероризму здійснив доробок таких вчених, як А. Вебер, Н. Винер, О. Гаврилов, Н. Гриб, П. Друкер, Т. Дридзе, С. Кара-Мурза, Д. Ланде, К. Беляков, М. Швець, Г. Щокін та ін.

Питання теорії і методики впровадження та використання моніторингу в різних сферах діяльності висвітлювали у своїх працях І. Бестужев-Лада, А. Толстих, В. Шинкаренко, Т. Смолженко, Л. Ноздріна, В. Артеменко, В. Крупіна, І. Плікус, М. Гладій, С. Кравченко, З. Варналій, А. Лукашенко, М. Губина, М. Козоріз, М. Паладій та інші. Серед зарубіжних вчених теоретичні та прикладні аспекти організації проведення моніторингу в соціальному управлінні досліджено у наукових працях Н. Реймерса, С. Манніли, Л. Віліс, Р. Лахей, К. Маккей, М. Гольдштейн, А. Гоне та інших. Водночас потребують ґрунтовного дослідження такі аспекти: визначення моніторингу тероризму, його місце в соціальному управлінні, механізм та принципи його здійснення, визначення завдань та обґрунтування концептуальних засад впровадження його в систему боротьби з тероризмом, насамперед в ту частину, яка виконує прогнозно-профілактичні завдання, а також інституційний механізм здійснення.

Метою даної статті є дослідження ролі та місця моніторингових технологій для побудови сталих систем профілактики тероризму, її актуальність полягає в тому, що навіть постановка питання в згаданому контексті відбувається вперше.

Виклад основного матеріалу. Моніторинг – це доволі складне та неоднозначне явище. Він використовується в різних сферах і з різними цілями,

однак при цьому має загальні характеристики та властивості. Основна сфера практичного вживання моніторингу – управління, точніше, інформаційне обслуговування управління в різних областях діяльності [17].

Проте різні системи моніторингу, маючи загальні межі, існують і розвиваються доволі ізольовано в рамках тієї або іншої науки або області управління. Можна зазначити, що міра вивчення та інтенсивність використання його в різних сферах діяльності нерівнозначні. Так, наприклад, можна говорити про певний рівень зрілості у розв'язанні проблем моніторингу як на прикладному, так і на теоретичному рівнях у сфері екології. Тут поняття моніторингу визначене і приймається більшістю наукового співтовариства. Досить глибоко опрацьовано його методологічний апарат, створено засоби вимірів, адекватні поставленим завданням, існує налагоджена система реалізації моніторингу, що включає збір, зберігання, оброблення та поширення отримуваної інформації, статус його закріплений на законодавчому рівні [3; 15].

У ряді сфер науково-практичної діяльності моніторинг лише освоюється як на теоретичному, так і на практичному рівні. У деяких сферах діяльності освоєння моніторингу перебуває на прикінцевому етапі. Це дає нам унікальну можливість, дослідивши теорію і практику освоєння моніторингу в різних наукових і практичних областях, визначити шляхи підвищення ефективності використання моніторингу для реалізації поставлених нами цілей.

Фактично термін «моніторинг» (з латинської *monitor* – нагадувач, наглядач, відповідно моніторинг – система спостереження й контролю за станом навколишнього середовища і попередження прояву природних і антропогенних факторів, шкідливих чи небезпечних для людини ...) більш відомий внаслідок його активного використання у природничих науках [16]. Найближчими аналогами використання в діяльності правоохоронних органів моніторингу, як технології, є оперативно-розшукова діяльність та процес кримінальної розвідки. На нашу думку, це практично є визначенням схожого технологічного процесу, а саме: пошуку, збору та вивчення даних про стан певної сфери суспільного буття. При цьому, оперативно-розшукова діяльність – це діяльність, що передбачає здобуття, обробку, накопичення інформації про конкретний факт злочинної діяльності, а процес розвідки базується на виявленні окремих ознак злочинної діяльності та послідовному збагаченні цієї первинної інформації до рівня достовірності. (Ці процеси мають симптоматичний характер, тобто передбачають у першому випадку скоєний факт, у другому – наявність ознак злочинної діяльності.) Для сучасної кримінології основним джерелом інформації про стан злочинності є відомча статистична звітність, але внаслідок розбіжностей насамперед між кримінально-правовою та кримінологічною (тобто соціологічними та психологічними характеристиками) класифікаціями злочинів єдиної методики кримінальної статистики не існує [10].

Формування теророгенності соціальних систем – об'єктивний процес, що має стійкі закономірності та формується відповідно з урахуванням таких характеристик суспільства як маргінальність, стратифікація, фанатизм, нігі-

лізм та соціальна віктимність, якісна оцінка та відслідковування її можуть впливати на розвиток соціального конфлікту та мають регуляторні властивості. Нами детально проаналізовані необхідні і достатні умови переростання конфлікту в терористичний акт. Відповідно до концепції теророгенезу, тероризм у вигляді терористичної діяльності, спрямованої на корекцію алгоритму соціального управління, – крайня форма негативного зворотного зв'язку, терор – екстремальна форма зворотного зв'язку позитивного. Будь-яка система, що містить зворотний зв'язок, являє собою систему із замкнутим контуром передачі впливів. Процес упорядкування соціальної системи за рахунок оптимізації саме зворотних зв'язків складає цільову функцію профілактики та методологічну сутність моніторингу [3; 16].

Профілактика тероризму здійснюється з метою забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів особи, суспільства і держави, протидії причин і умов вчинення тероризму, зниження рівня злочинності.

Досягнення зазначених цілей не можливе без ґрунтового вивчення причин і умов тероризму, прогнозування та алгоритмізації заходів щодо їх усунення (мінімізації, нейтралізації). Тому основним напрямком діяльності суб'єктів системи профілактики тероризму є моніторинг тероризму – визначення реального стану, моделювання та прогнозування теророгенності об'єктів профілактики тероризму, виявлення причин, що породжують теророгенні фактори, та умов, які сприяють їх виникненню та провокують терористичну діяльність, розробка і здійснення заходів, спрямованих на їх усунення або нейтралізацію.

Моніторинг – це процес орієнтованого, регулярного спостереження за ходом суспільного розвитку з метою виявлення умов і обставин, що сприяють виникненню або активізації злочинності, в тому числі терористичних проявів. По суті, моніторинг передбачає використання як складових результатів обох вищезазначених видів правоохоронної діяльності, до яких додається особливий механізм вивчення глибинних процесів суспільства, з урахуванням вивчення суспільства як потенційної жертви, його захисних функцій. Оцінювання стану злочинності на основі статистичних звітів, хоча і має методологічні недоліки, в контексті моніторингу тероризму може бути продуктивним, якщо розглядати його на рівні функціональної підсистеми зворотного зв'язку. Відповідно, моніторинг тероризму – процес безперервного науково аргументованого, діагностично-прогностичного стеження за станом, розвитком тероризму як соціального процесу з метою оптимального вибору цілей протидії, завдань і засобів їх рішення. Передбачає послідовне виконання процесів здобуття, накопичення, оброблення та аналізу інформації щодо факторів, які зумовлюють активність тероризму, певних умов, за яких конкретні особи та соціальні групи, які належать до групи ризику, можуть стати причетними до скоєння терористичного акту, та факторів впливу на активність терористичної діяльності [16].

Моніторинг тероризму здійснюється з метою:

- 1) здобуття оперативної, точної та об'єктивної інформації про ступінь теророгенності соціальної системи та результативності протидії тероризмові;
- 2) виявлення реальних результатів стану та ефективності функціо-

нування системи боротьби із тероризмом і можливості на цій основі коригувати генеральну стратегію протидії;

3) виявлення реального рівня кваліфікації кадрів, їх підготовленість до вирішення інноваційних завдань.

Моніторинг тероризму здійснюється шляхом виконання певних дій:

1) безперервне тривале спостереження за станом суспільства (соціальної системи і управління нею) та своєчасне інформування про можливе настання несприятливих, критичних ситуацій, критичного рівня теророгенності, перспектив переростання соціального конфлікту у фазу екстремального вирішення;

2) аналіз і оцінювання проведених управлінських дій, а також відповідності фактичних результатів діяльності системи профілактики та протидії тероризму її кінцевій меті;

3) систематичне спостереження за станом процесу управління з метою його оцінки, контролю й аналізу впливу на теророгенність соціальної системи;

4) надання отриманих даних для ухвалення рішень органам влади й управління, місцевого самоврядування;

5) формування змісту, якості і шляхів вдосконалення системи протидії тероризму.

Моніторинг тероризму передбачає послідовне виконання процесів здобуття, накопичення, обробки та аналізу інформації щодо:

- факторів, які зумовлюють активність тероризму;

- певних умов, за яких конкретні особи та соціальні групи, які належать до групи ризику, можуть стати причетними до скоєння терористичного акту;

- факторів впливу на активність терористичної діяльності;

Загальні принципи моніторингу: неперервність, оперативність, достовірність, конфіденційність(скритність).

Відповідно до класичної типології тероризму, можна розглядати типи моніторингу за ознаками масштабності терористичної діяльності, спрямованої на руйнування суспільних відносин різного рівня:

глобальний – пов'язаний з вивченням міжнародного тероризму;

регіональний – пов'язаний з вивченням та прогнозуванням внутрішньодержавного тероризму;

локальний – пов'язаний з вивченням терористичної діяльності, що здійснюється в інтересах окремих індивідуумів та соціальних груп.

Моніторинг тероризму складається із систематичного спостереження за станом суспільства з використанням всього арсеналу оперативних та розвідувальних підрозділів спецслужб та правоохоронних органів у напрямках, зумовлених причетністю до родового ряду (з позицій макросоціології) чинників впливу на активність тероризму: історико-культурних, суспільно-політичних та громадсько-побутових. У свою чергу, відповідно до терміну дії, чинники впливу розподіляють на *базові* – ті, що не змінюються, або період змін яких має епохальний масштаб – зміна цивілізацій, соціальних статусів, політичних режимів тощо; *періодичні* – період змін яких набагато мен-

ший і пов'язаний з періодами впливу особистостей на суспільно-політичні процеси; *оперативні* – що відбуваються в масштабі реального часу.

Система моніторингу тероризму включає в себе таке:

- 1) моніторинг теророгенності соціальних процесів і систем;
- 2) моніторинг ефективності процесу протидії тероризму;
- 3) моніторинг результативності системи боротьби із тероризмом;
- 4) збір фактичного матеріалу, результатом якого є отримання певної інформації про об'єкт;
- 5) оцінювання, результатом якого є інформація, що характеризує стан об'єкта моніторингу за певними критеріями (індикаторами);
- 6) контроль, результатом якого є інформація, що відповідає на питання: наскільки стан об'єкта відповідає його оптимальному стану?;
- 7) прогнозування, результатом якого є інформація щодо перспектив розвитку теророгенності об'єкта;
- 8) розробка заходів приведення об'єкта моніторингу в оптимальний стан, результатом чого є інформація про певні прийоми та засоби.

Адресатом моніторингу тероризму є суспільство та складові його управлінської ланки, що відповідальні за виявлення механізму дії всіх чинників, які впливають на процес формування та нейтралізації теророгенності соціальних систем, функціональність системи протидії та боротьби з тероризмом, а також напрями, що потребують детальнішого вдосконалення.

Як **висновок** слід констатувати, що необхідною умовою реалізації моніторингу тероризму є усвідомлена зорієнтованість суспільства на ефективну протидію тероризму, насамперед з допомогою превентивних заходів. Достатньою умовою є наявність сил та засобів спеціального призначення. Виконавчий механізм має будуватися на використанні достовірних джерел, сучасних технологій передачі та збереження інформації, науково обґрунтованих методик аналізу та прогнозування активності терористичної діяльності.

Реалізація системи моніторингу – дуже складне та дороге завдання, тому компромісне розв'язання задачі: «якість – вартість», можливе тільки за наявності зазначених методик, націлених у першу чергу на визначення реперних каналів отримання первинної інформації.

Моніторинг тероризму в контексті профілактики – це процес цілеспрямованого, регулярного спостереження за ходом суспільного розвитку з метою виявлення умов та обставин, що сприяють виникненню чи активізації злочинності, в тому числі терористичних проявів. По суті, моніторинг є системоутворюючим процесом національної безпеки, оскільки передбачає використання як складових результатів усіх видів правоохоронної діяльності, до яких додається особливий механізм вивчення глибинних процесів суспільства, з урахуванням вивчення суспільства як потенційної жертви тероризму, його захисних функцій.

Бібліографічні посилання

1. Анохин П. К. Теория функциональной системы / П. К. Анохин // Успехи физиол. Наук. – 1970. – Т. 1. – № 1. – С. 19–54.
2. Беляков К. И. Управление и право в период информатизации / К. И. Беляков. –

К., 2001.

3. *Гбур З.В.* Вдосконалення моніторингу в системі державного управління: дис... канд. наук з держ. упр. / З.В. Гбур. – Л., 2007.

4. *Вебер А. Б.* Быть или не быть... Глобальное управление как мировая проблема / А. Б. Вебер // МЭ и МО. – 1993. – № 4. – С. 16–33.

5. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. – М., 1958.

6. *Гаврилов О. А.* Теоретические идеи правовой кибернетики и развитие общей теории социалистического права / О. А. Гаврилов // Кибернетика и право. – М., 1984. – С. 47–64.

7. *Дженикс Б.* Интернациональный терроризм: новая форма конфликта / Б. Дженикс. – М., 1982.

8. *Деникер Г.* Стратегия антитеррора: факты, выборы, требования. Новые пути борьбы с терроризмом / Г. Деникер // Терроризм в современном капиталистическом обществе. – Вып. 2. – М., 1982. – С. 76–80.

9. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // ВВР України. – 2003. – № 25. – С. 180.

10. *Крутов В. В.* Методологічні підходи до підвищення ефективності боротьби з тероризмом в Україні / В. В. Крутов // Тероризм і боротьба з ним. – К., 2000. – Т. 19. – С. 138–140.

11. *Ліпкан В.А.* Компаративний аналіз тероризму і злочинів терористичного характеру // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 8. – С. 224–230.

12. *Остроухов В.В.* Філософський аналіз морально-світоглядних мотивацій насильства і терору: автореф. дис. д-ра філософ. Наук : 09.00.05 / В.В. Остроухов. – К., 2001.

13. *Петрищев В.Е.* Правовые и социально-политические проблемы борьбы с терроризмом / В.Е. Петрищев // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 68–78.

14. Про заходи щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН від 30 грудня 2001 р. № 1373. : Постанова КМ України від 28.12.2001 р. № 1800 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 1. – С. 20.

15. *Поппер К. Р.* Логика социальных наук / К. Р. Поппер // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. – М., 2000. – С. 300–301.

16. *Рижов І.М.* Основи аналізу теророгенності соціальних систем / І. Рижов. –К., 2008.

17. *Сладкова О.Б.* Мониторинг в социокультурном диалоге «Власть – Общество» / О. Сладкова. – М., 2005.

18. Социальная коммуникация и социальное управление в эквантропоцентрической и семиосоциопсихологической парадигмах / отв. ред. Т.М. Дридзе. – В 2-х кн. – М., 2000.

Строгий В. И., Рыжов И. Н. Мониторинг терроризма как системообразующая составляющая национальной безопасности. Исследованы вопросы сущности мониторинга терроризма как социально-информационной технологии и составляющей системы противодействия терроризму. Описан адресат мониторинга терроризма, его целевые функции, функциональные составляющие и обоснованы роль и место в системе национальной безопасности как системообразующего элемента.

Ключевые слова: *терроризм, профилактика терроризма, мониторинг терроризма.*

Strogyy V. I., Ryzhov I. M. Monitoring of terrorism as system-making element of national security. The authors have researched issues of essence of monitoring terrorism as social-informational technology and element of combating terrorism. They have described addressee of monitoring of terrorism, its purpose functions, functional elements, and they have reasoned role and place in the system of national security as system-making element.

The authors has noted that the main focus of the subjects of the system to prevent terrorism is to monitor terrorism – definition of real state, modeling and forecasting terrorogeneity of objects of preventing terrorism, identifying the causes of terrorogeneous factors

and conditions that contribute to their occurrence and provoke terrorist activities, development and realization of measures aimed at their elimination or neutralization.

The analysis of system of counteracting terrorism has allowed to consider terrorism monitoring in the context of prevention, namely as a process of purposeful, regular monitoring of the social development in order to identify the conditions and circumstances that contribute to the emergence or intensification of crime, including terrorist acts.

The paper defined the goal of monitoring terrorism: 1) obtaining a rapid, accurate and objective information about the extent of terrorogeneity of social system and the effectiveness of combating terrorism; 2) identifying the actual status and results of the efficiency of the system against terrorism and on this basis the possibility to adjust the general strategy of counteraction; 3) identifying the actual level of skills, their readiness to solve innovation challenges.

According to the classical typology of terrorism, the authors has examined types of monitoring on the basis of the magnitude of terrorist activity aimed at the destruction of public relations at various levels: global – concerned with the study of international terrorism; regional – concerned with the study and forecasting of domestic terrorism; local – concerned with the study of terrorist activities carried out in the interests of individuals and social groups.

There is the determination the monitoring system of terrorism which includes the following measures: monitoring of terrorogeneity of social processes and systems; monitoring the efficiency of combating terrorism; monitoring the effectiveness of the fight against terrorism; collection of factual material, resulting in the receipt of certain information about the object; evaluation result is information that describes the state monitored by specific criteria (indicators); control, resulting in information that answers the question: "how the state of the object corresponds to its optimal state?"; prediction result is information regarding the development of terrorogeneity of the object; development of measures to bring the facility monitoring optimum, resulting in information about certain techniques and tools.

Keywords: terrorism, prevention of terrorism, monitoring of terrorism.

Надійшла до редакції 19.03.2014

Федосова О. В.

кандидат юридичних наук,
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.915(477)

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто актуальні питання теорії та практики розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми. На основі проведеного аналізу норм кримінального процесуального законодавства України та наукових досліджень визначено перелік обставин, які підлягають встановленню в ході досудового розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Ключові слова: досудове розслідування корисливо-насильницьких злочинів; обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Постановка проблеми. Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року визначено порядок притягнення особи до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, а також закріплено до-